

Bir devrim mekânı: Ankara

A. Meltem BASLO*, Ferhan YÜREKLİ

İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Programı, 34469, Ayazağa, İstanbul

Özet

Bu çalışmanın amacı Türk Devrimi ve devrim mimarlığını dünya tarihi içinde evrensellik bakış açısıyla yeniden değerlendirmektir. Bu değerlendirmede evrensellik kavramı, Türk devrimi, Aydınlanma Devri, Fransız Devrimi karşılaştırması ve mimari araştırma alanı olarak XVIII. yüzyıl Fransız devrim mekânı Paris ve XX. yüzyıl Türk devrim mekânı Ankara kentleri ele alınmıştır. Türk Devrimi ve devrim mimarlığını zaman skalasından bakarak Avrupa'daki gelişmelerle değerlendirmek Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. yüzyıldaki iyileştirme çabalarını Aydınlanma olarak nitelerken Türk Devrimi'ni de temeli olmayan bir modernleşme projesine oturtmaktadır. Evrensellik perspektifinden yapılacak yaklaşım, bu durumu değiştirecektir. Aydınlanma bağımsızlık yolunda insanın ilerlemesi için monarşi, kurumlaşmış din ve metafizikle hesaplaşmıştır. Bu çalışmada, Aydınlanma'nın bu dogmalarla mücadele çerçevesinde tanımladığı evrensellik bir ölçüt olarak devrim mekânlarını değerlendirmekte kullanılmıştır. Fransız ve Türk devrimleri monarşiyi yıkarak cumhuriyeti kurmuş; her iki devrim de yeni bir başkent tasarlamıştır. İki devrim mekânında da yönetsel ve hukuksal binalar inşa edilmiştir. Halkın özgürlüğünü ve ilerlemesini hedef alan bu iki devrim, mimarlık alanında da halk için tasarıma yönelmiştir. Her iki devrim de kendi değer ve kavramlarını kentsel mekâna mimarlık üzerinden yansıtılmışlardır. Fransız ve Türk devrim mimarları geleneği ve taklidi reddetmişler, tasarımda işlevsellik, yararcılık ve akli esas almışlardır. Mimari ürün yaratmada bilimden yararlanma esası teşkil etmiş; biçim, yapım yöntemi ve malzeme alanlarında da devrim gerçekleştirmiştir. Bu sonuçlar Türk Devrimi'ni Aydınlanma'nın tanımladığı evrensellik temelinde Fransız Devrimi ile birleştirmekte; iki devrimin biçimlendirdikleri devrim başkentlerini düşünce, eylem ve mimari ürün boyutlarında ilişkilendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evrensellik, Aydınlanma, Türk Devrimi, Türk mimarlığı, devrim mimarlığı.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: A. Meltem BASLO. baslo@itu.edu.tr; Tel: (212) 285 70 76 (127).

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Programı'nda tamamlanmış olan "Türk devrimi ve Türk devrim mimarlığı" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 12.03.2008 tarihinde dergiye ulaşmış, 16.04.2008 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.12.2009 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

A space of revolution: Ankara

Extended abstract

Present study is aimed to reconsider Turkish Revolution and revolution architecture in a more universal point of view. This evaluation takes the idea of universality, Turkish Revolution, Age of Enlightenment, and French Revolution into re-consideration. Two capital cities, Paris and Ankara were selected for the architectural research field.

Most studies concerning Turkish Revolution and revolution architecture have an argument based on historical perspective. According to this, the age of Ottoman Empire and consecutive Turkish architecture are labeled Baroque, Rococo, eclectisist-revivalist, first and second national architecture periods, corresponding to XVIII, XIX and XXth centuries, respectively. This approach tried to keep the historical evaluation of Western civilization in parallel with Turkish architecture. However, one important point is neglected: the intellectual and social background of western civilization does not properly match with Ottoman and Turkish development.

Tailoring Turkish Revolution and revolution architecture according to time perspective and estimating it by the developments taking place in Europe lead us to come to inappropriate conclusions. While this point of view calls the improvement efforts of Ottoman Empire in XVIIIth century as “Enlightenment”; it puts also Turkish Revolution on a modernism project which is devoid of strong basis. The unsuitability of the time scale for this kind of comparison shows itself in the example of “printing press”. The invention of printing press stands at the beginning of civilization path; besides this facility reaches Ottoman Empire with some delay, approximately 250 years. This delay clarifies the phase shift between Western civilization and Ottoman Empire.

However, a universal approach not only evaluates Turkish Revolution and revolution architecture correctly but also it locates Ottoman architecture in its place in history. The criterion derived from the concept of universality makes possible to evaluate the background of architecture as well as it helps to interpret the product with its production process more than its style.

Although the concept of universality is described in various ways previously in time, during the age of Enlightenment it gained another meaning: “absolute independence”. This meaning expressed itself in concepts of “universal human” and “universal science”. Enlightenment struggled with three main dogmas: monarchy, institutionalized religion and metaphysics to move humankind forward in the way of absolute

independence. The struggle between Enlightenment and these dogmas described the concept of universality and the criterion taken from this is used to evaluate the places where the revolutions took place.

Paris and Ankara, two different places in the world, evidenced revolutions in different time periods, XVIIIth and XXth century, respectively. Both French and Turkish Revolutions struggled with monarchy, institutionalized religion and metaphysics. This struggle is reflected in the built environment and can be traced for an architectural comparison devoid of time scale.

The struggle with the first dogma, monarchy, shaped the capital city on five stages: new capitol; new administrative and legislative buildings; designing for people; reforming society with architecture; reflecting the revolution idea on the architectural products. Although both tried to establish a new capitol city, only Turkish Revolution succeeded. French and Turkish Republics were established afterwards. Governmental buildings were constructed in Ankara and corresponding counterpart, Paris. These two revolutions which are aiming the civilization and freedom of the people, put primary importance on design for people. Both revolutions reflected their concepts and values on cities by means of architecture. French and Turkish

The struggle with the second dogma, institutionalized religion, shaped the capital city on three stages: rejection of the past historical style; rejection of tradition; breaking the spell of religion at the expense of rational design. Architects of the Revolution refused the traditional ways in design; they rather have rationalism in mind and struggled with institutionalized religion. Rationalism is preferred not only for design but also for architectural education.

The struggle with the third dogma, metaphysics, shaped the capital city on four stages: scientific thought, functionalism, utilitarianism and scientific education; industrial architecture; simple, clean geometrical shapes; new architectural materials and production methods. In this struggle, scientific approach is taken as the only helping hand in architectural productivity. This approach propelled the concept of shape and design, construction and material.

In conclusion, this study shows that Turkish Revolution matches with French Revolution by a common denominator called “universality” which is described in Enlightenment concept. Capitol cities of these revolutions, Ankara and Paris present parallelisms in intellectual, operational and architectural productivity.

Keywords: *Universality, enlightenment, Turkish revolution, Turkish architecture, architecture of revolution*

Giriş

Bu makalenin amacı Türk Devrimi ve devrim mimarlığını dünya tarihi içinde evrensellik bakışıyla yeniden değerlendirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için öncelikle evrensellik kavramı tanımlanacak; bu tanımın ana özelliklerinden hareketle Türk Devrimi, örnek aldığı Aydınlanma Devri ve Fransız Devrimi ile karşılaştırılarak ele alınacaktır. Devrimle şekillenen Paris kenti ile bir başkent olarak tasarlanan Ankara, mimari araştırma alanını oluşturmakta; iki örnek de kentsel planlama ve bina ölçeklerinde incelenmektedir.

Evrensellik kavramı

Mimarlık tarihi çalışmalarında Türk Devrimi ve devrim mimarlığı konu edilince alışlagelmiş bir tarihsel sıralamaya gidilir. Bu sıralama genellikle XVIII. yüzyılda başlatılır. Bu yüzyıla kadar kendi içine kapalı bir yaşantı süren Osmanlı İmparatorluğu XVIII. yüzyılın ilk yarısında Batı'ya açılmaya başlamıştır. Bu yüzyılda Osmanlı klasik biçemi değişmiş; Batılı seyyahlar ve elçiler ile Batı kentlerini gören Osmanlı görevlilerinin tasvir ettikleri mimari düzen ve yaşam biçimlerinin etkisiyle, yeni mimari biçimler ortaya çıkmıştır.

Bu başlangıç noktasından hareketle, Batı uygarlığındaki gelişme duraklarıyla paralellik kurularak, Osmanlı devri ve devamındaki Türk mimarlığı, XVIII. yüzyılda Barok, Rokoko, Ampir, XIX. yüzyılda seçmeci-canlandırmacı, yüzyılın sonu ve XX. yüzyıl başında I. Ulusal Mimarlık, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Batıcıkübik-modern ve yüzyılın ortalarında da II. Ulusal Mimarlık olarak özetlenmiştir. Bu tarihsel sıralama yapılırken Batı uygarlığındaki tarihsel gelişim ile paralellik kurulmaya çalışılmış; düşünsel ve toplumsal gelişim göz önünde tutulmak istenmiştir. Burada düşünsel ve toplumsal altyapının aslında Osmanlı ve Türk gelişimine uymadığı göz ardı edilmektedir. Üçyüz yıllık gelişme çizgisinde mimarlık alanı ve ürünlerinin, sadece Türk devrim mimarlığı dönemi söz konusu olunca, bunları oluşturacak arka planın araştırılması gündeme gelmiş ve böyle bir zeminin bulunmadığı savunulmuştur. Bu hareketin bir gelişim olduğu unutulurken diğer dönemlerle

kurulduğu düşünülen paralellik ise sorgulanmamıştır.

Konuya zaman skalasından yaklaşmak böyle bir yanılaşa neden olmaktadır. XVIII. yüzyıl Avrupa için Aydınlanma Devri'dir ancak bu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda daha uyanışın başlangıcıdır. Osmanlı mimarlığında ortaya çıkan XIX. yüzyıl seçmeciliği, Sanayi Devrimi'nin Avrupa'da yol açtığı toplumsal ikilemlerle mimarlık alanında görülen romantik geriye dönüşle paralellik kurularak açıklanamaz. XX. yüzyıl başındaki Osmanlı canlandırmacılığı ise milliyetçilik etkisinin ötesinde bir gelişimin parçasıdır. Tarihsel sürekliliği koruma eğilimdeki düşünce yapısı, Türk devrim mimarlığının ilk on yıl içindeki Yeni Klasikçi örneklerini "muhafazakar modernizm" olarak adlandırmış; hatta devrim mimarlığının bir diktatörlük mimarlığı olduğu iddiasına kanıt olarak göstermiştir. 1920'lerin sonu ve 1930'larda görülen modern mimarlık örnekleri temelden yoksun Batıcılık olarak nitelenmiştir. Bu sıralamanın sonucu 1940'lı yıllar "sentez"e ulaşılan II. Ulusal Mimarlık örnekleridir.

Batı uygarlığında siyasal, toplumsal, düşünsel ve bilimsel arka planıyla birlikte oluşan bu tarihsel süreç XVIII. yüzyıldan başlayarak neden Türk mimarlık tarihine uyarlanmak istenmektedir? Konuya sadece mimarlık örnekleri perspektifinden yaklaşınca tarihsel bir paralellik kurulumu görünmektedir ancak bu görünüşten ibarettir. O halde mimari birikimin değerlendirilmesi için binaların biçiminin ötesinde bir ölçüt gerekmektedir. Bu ölçüt evrensellik düşüncesinde bulunabilir.

Evrensellik en geniş kapsamıyla bağımsızlık olarak tanımlanmaktadır. Evrensellik evrensel olma durumudur. Evrensel olmak bütün evreni ilgilendiren nitelikte, dünya ölçüsünde, dünya çapında olmaktır. Herhangi bir fark gözetmeksizin tüm evreni ilgilendiren bir değer olmak ise farklılığı yaratan her türlü nitelikten ve engelden bağımsızlaşmayı gerektirir. Farklılıklardan uzaklaşmak homojenleştirmek değil; ortak noktaların öne çıkartılmasıyla bir birlik kurmaktır. Evrensellik özelliğine sahip olmak bu birliği kuracak niteliklere sahip olmak demektir.

Evrensellik, bir ideal olarak insan ve bilim boyutlarını tanımlayan bir değerdir. Evrensel insan ve evrensel bilim farklı çağlarda ve farklı bağlamlarda ortaya çıkmış, ya biraraya gelmiş ya da birbirini engellemiştir. Evrensellik idealinin gerçekleşmesi için iki boyutun da birlikte tüm insan düşünce ve eylemlerini yönetmesi gerekecektir. Rönesans Devri'nde, evrensel insan boyutu bilimsel boyutla desteklenmediği için bir bağımsızlık düzlemi olarak tanımlanan evrenselliğe ulaşamamıştır. Aynı bakış açısıyla insan boyutunun gözardı edildiği ve sadece katı bir bilimselliğin hüküm sürdüğü Nasyonal Sosyalist Almanya'da da evrensellikten söz edilemez. Buna karşılık Aydınlanma Devri hem insan hem de bilim boyutlarıyla evrenselliğin yakalandığı ve evrensellik idealinin de tanımına kavuştuğu dönem olmuştur.

Evrensellik, her iki boyutta, insanı temel alan ve bilimselliğe dayanan düşünce ve ürünlerin ortak değeridir. İnsanlığın önüne Antik Çağ'lardan beri çeşitli engeller, ilerlemesini engelleyecek, gelişmesini kısıtlayacak ya da kontrol altında tutacak sayısız dogmalar çıkmıştır. Evrensellik aynı zamanda dogmalardan bağımsızlaşmaktır. Buradan hareketle evrenselliği üzerine gittiği dogmalarla¹ yani Monarşi, Kurumlaşmış Din ve Metafizik dogmalarıyla hesaplaşma ve dönüşümlerle tanımlamaktayız. Bu dogmalar Aydınlanma Devri'nde net biçimde ortaya konmuş; hesaplaşmanın yarattığı devrim belirli alanlarda tanımlanmıştır.

Cassirer Aydınlanma düşüncesinin sistemin katı engellerini tekrar tekrar yıkan ve özellikle bu sistemli ve sınırlı disiplinlerden kurtulmaya çalışan karakteri üzerinde durmaktadır. Ona göre Aydınlanma düşüncesinin gerçek doğası belli doktrinler, aksiyom ve teoremlerle düzenlenmiş biçimde açık olarak görülemez; ancak şüpheye düştüğü ve arayışta olduğu, yıktığı ve yeniden

¹ Çiğdem, Aydınlanma felsefesini araştırdığı çalışmasında bu üç dogmayı farklı bir sıralamayla vermektedir: Kurumlaşmış Din – Metafizik – Monarşi. Bu makalede evrensellik insan ve bilim boyutlarında tanımlanırken Aydınlanma'nın yol açtığı devrim hareketleri önem kazanmış; bu nedenle Monarşi – Kurumlaşmış Din – Metafizik sıralaması yapılmıştır.

inşa ettiği süreç ve değerlerde bulunabilir (Cassirer, 1979). Bu süreç ve değerler üç ana dogmaya verilen yanıtlarda sınıflanmaktadır; evrensellik araştırması bu yanıtlar çerçevesinden yapılmaktadır.

Evrenselliği ele aldığımız insan boyutu ve bilimsel boyut bu üç dogmayı da nitelemektedir. Evrenselliğin insan boyutu Aydınlanma'nın Monarşi ve Kurumlaşmış dine karşı geliştirdiği değerlerle tanımlanırken; bilimsel boyut da Metafizik'e karşı girişilen savaşı tanımlamaktadır. Kısaca düşünce, eylem ve üründe somutlaşan evrensellik değeri, var olması, dönüşümü ya da ulaşamamasıyla, belli nitelikleri ayırt etmeye olanak sağlamaktadır.

Üç ana dogma ile hesaplaşmanın tanımladığı evrensellik değeri tarihsel çalışmalara yeni bir bakış açısı getirmektedir. Özellikle farklı bağlamların karşılaştırılmasına dayanan yorum ve eleştirilerde evrensellik değerini bir ölçüt olarak kullanmak mümkündür. Siyasal, toplumsal, düşünsel ve bilimsel alanlardaki gelişmeler sistemli biçimde ele alınırken bu ölçüt farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda ortaya çıkan gelişmelerin görünen yüzlerini değil arkalarındaki niyeti ortaya koyacaktır.

Aydınlanma birincil olarak mutlakçı yönetimle hesaplaşmıştır. Siyasal, hukuksal, toplumsal ve ekonomik dönüşümler, hümanizma fikri ve burjuvazinin gelişmesi bu alanda görülen değişimlerdir. Bu değişimler ulus devlet, demokrasi, anayasa, insan hakları, kulluktan bireye geçiş, bireycilik, liberalizm, lonca sisteminin yıkılması, mesleklerin tanınması gibi sonuçlar vermiştir. Monarşiyle hesaplaşmanın mimarlık alanındaki sonuçları da yeni yönetim için başkent ve yönetim binaları tasarımı, halk için mimarlık, toplumsal projenin mimarlık aracılığıyla yürütülmesi, kamusal alanlarda dönüşüm olarak sıralanmaktadır.

İkinci dogma olan kurumlaşmış dinle hesaplaşmada Aydınlanma özgür aklı kullanmıştır. Bu hesaplaşma akılcılık, aydın sınıfının doğuşu, sekülerleşme, dilde dönüşüm gibi alanlarda değişim getirmiş; Kartezyen düşünceden uzaklaş-

ma, sorgulama ve durumu değiştirmek için eyleme geçme, eleştirel düşünce, doğa, çevre ve toplumu açıklama ve yönetmede aklın önderliği, siyaset, hukuk ve eğitim sistemlerinin dinsellikten uzak yeniden yapılandırılması, anadilin bilim ve düşünce dili haline gelmesi gibi sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Bu gelişimin mimarlık alanına yansımaları mimari dogmaların sorgulanması, akılcı tasarımlar, dünyasal konular, büyü bozumu ile ortaya çıkan anlam arayışı çalışmalarıdır.

Bilim, üçüncü dogma olan metafizikle Aydınlanma'nın hesaplaşma aracı olmuştur. Bilimsel düşünce, deneycilik, olguculuk, işlevcilik gibi bilimsel yöntemlerin benimsenmesi, bilime güvenin artması ve daha iyi bir geleceğin bilimsel yolda kurulabileceği inancı, eğitimin bilimselleşmesi ve tüm topluma yayılması, ilerleme ve gelişme fikri ile tarih ve insanın evrimi düşüncelerinin yeniden tanımlanması, buluş ve icatlar olarak sayılabilecek konularda değişim getirmiştir. Bu değişimin mimarlık alanında tasarımda bilim ve bilimsel yöntemlerin kullanılması, yeni yapım teknikleri ve malzemeler, sadeleşme, akılcılık, işlevcilik ve yararcılığın tasarımı biçimlendirmesi gibi etkileri olmuştur.

XVIII. yüzyıl devrim mekânı: Paris

Birinci Dogma: Monarşi

Fransız Devrimi ile cumhuriyet ilan edilmiş, kentsel ölçekte bir başkent problemi ortaya çıkmıştır. Ledoux, Boullée, Durand gibi devrimci mimarlar Paris ve diğer kentlerin eski rejimin izlerini taşımasından dolayı "Özgürlüğe adanmış" yeni bir cumhuriyet başkenti kurmak istemişler ancak bu gerçekleşmemiştir. Bu nedenle var olan başkentten bir "devrim mekânı"na dönüştürülmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bu dönüşüm öncelikle kentin sağlıklılaştırılması için gerekli altyapının kurulması, parselasyonun düzenlenmesi, mezarlıkların kent dışına taşınması gibi işleri içermektedir.

Mekânsal dönüşüm çerçevesinde kentsel planlama ölçeğinde çeşitli yol ve meydanların birleşimiyle bir sistem yaratılması düşünülmüştür. Aydınlanma kavramları ve devrimci coşkuyu yansıtan duygular bu yolda kullanılmışlardır. Bu yol ve meydan sisteminde Louvre Sarayı,

Tuilleries'ye anıtsal meydanlar, heykeller, binalar kompleksi ile birleştirilirken aynı zamanda belediye binası, meclis gibi gerekli idari binalar da burada sıralanacaktır (Etlin, 1994).

Başkent cumhuriyete göre yeniden kurulurken yeni yönetsel ve hukuksal yapı gereksinimi ortaya çıkmıştır. Devrim mimarları devrimi ve cumhuriyeti tanımlayacak bu binalar için birçok proje hazırlamışlardır. Özellikle Boullée "karakter" kavramına bu binalarla çarpıcı örnekler getirmiştir (Rosenau, 1953).

Yapı ölçeğinin ilginç örneklerinden biri devrimi kutlayan festival yapılarıdır. Ulus bilincini yayan bu geçici mimarlık ürünleri özellikle devrimin başladığı Bastille'de yoğunlaşmıştır.

Tüm Fransa zalim bir despotizmin barınağı olmuş bu araziye Özgürlük Tapınağı temeli olarak hizmet vererek asilleştirmek istemektedir. (Etlin, 1994. s.37)

Konutlarda dönüşüm Aydınlanma düşüncesiyle akılcı tasarım ve toplumsal değişimin getirdiği bir başka sonuçtur. Bu dönüşüm işlevsel planlama, odaların belirli amaçlara ayrılması, cephenin plandan kaynaklanması olarak sıralanmaktadır. Tasarımdaki bu gelişme mimarlık eğitimine de yansımıştır.

Kent yaşantısında dinlenme ve eğlence mekânlarına yer vermek yine Aydınlanma düşüncesinin sonuçlarındandır. Uhrevi hayattan dünyasal hayata dönen insan bugünü yaşamak istemektedir. Ayrıca bu mekânların sosyal iyileştirici rolleri de vardır. Ledoux, halk için boş zaman değerlendirme binalarının, vatansever ulusal binalardan daha değersiz olduğunu asla kabul etmemiştir. Bu binalar ahlakı özümsetmek ve kollamak ile onaylanmayan davranışları sınırlamak için kente katkıda bulunmaktadırlar; "Guinguettes" adını verdiği banliyö kabareleri de bunlara örnektir (Ledoux, 1971, 1983).

Aydınlanma Devri'nde mimarlığın müşterisi halk olmuştur. Halk için kapsamlı tasarımlara en önemli örnek Ledoux'nun Chaux Tuzlası projesidir. Paris dışında olmakla beraber bu proje dönemi için bir devrim niteliğindedir. Sadece bir

kısmı inşa edilebilen Chaux Tuzlası'nda Ledoux akılcı ve işlevsel gruplaşmalar, üretim ve çalışanların yaşantılarının düzenlenmesi, birarada olmanın getirdiği toplumsal iyileştirme gibi düşüncelerden yola çıkmıştır.

Aydınlanma Devri'nin toplumsal proje düşüncesi hem hukuksal alanda hem de toplumsal yaşantıda halkı eğitmek, daha ileriye götürmek amacındadır. Bunu sağlamak için eğitim, yasalar, basın yayın gibi araçların yanısıra toplumsal yaşantının geçtiği kentsel mekânın dönüştürülmesinden yararlanılmıştır. Mimar ve toplumsal plancının tutumları çoğu zaman birleşmiştir. Bunlara Ledoux ve Boullée örnek verilebilir (Etlin, 1994). Ledoux konuşan mimarlığıyla, Boullée de karakter kattığı binalarıyla halka devrimi ve Aydınlanma değerlerini iletmektedirler.

Binaların iletmiş mesajdan başka meydanlarda kurulan halk tribünlerinde aydınlar halkla doğrudan ilişki kurmaktadır.

Mimarlık alanının değişimlerinden biri Aydınlanma kavramlarının kentsel ölçek ya da bina ölçeğinde, bir eleman ya da tüm tasarımı etkileyecek biçimde cisimleştirilmesidir. Kentsel ölçekte Paris'te kurulan yol ve meydan ağı ile bunlara verilen isimler, her belediye bölgesinde bir kilisenin – Özgürlük ve Eşitlik, Gençlik, Ulu Varlık, Barış, Zafer, İyilik, Çalışma vb. – bir erdeme adanması, kent kapılarına da bu tür isimlerin kazınması gibi girişimler görülmektedir. Bina ölçeğinde ise Boullée anayasayı meclis cephesine kazımakta (Rosenau, 1953), Ledoux anlatmak istediği kavramları birebir cisimleştirmektedir (Ledoux, 1971).

İkinci dogma: Kurumlaşmış din

Aklın özgürce kullanılması ve dünya görüşü ile eylemleri yönlendirmesi mimarlık alanında ilk önce yerleşmiş kuralların sorgulanmasını getirmiştir. Eskinin taklidi ve süslemenin reddedilmesi, tasarımda gelenekler yerine aklın konulmasıyla sonuçlanmıştır. Ledoux takip edilecek yolun doğada olduğunu savunmaktadır:

Başkalarının izinden giden kişi kendinin alim olduğuna inanır: yazarların adlarını andıkça, yurtdışı seyahatlerinden bahsettikçe başkaları-

nın deneyimlerini ödünç almaktadır. Kendi gücünün farkına varan kişi, kendine Doğa'nın kanunlarını prensip edinirse kimseden bir şey ödünç almaz (Ledoux, 1983. s: 15).

Ledoux ve Boullée doğaya yönelerek geometri, kütle, ışık ve gölge oyunlarından yararlanırken, Durand gibi bazıları ise analitik düşünce ve tipolojiye yönelmişlerdir (Durand, 2000). Devrimci mimarlar tasarımın dışında bu düşünceleri yayımladıkları yazı ve kitaplarla kuramlaştırmışlardır.

Akılcı yaklaşım tasarım sorunlarının çözümlenmesinin yanısıra, tasarımın değerlendirilmesinde de rol oynamaktadır. Boullée özellikle kamusal yapılarda ısmarlama proje yerine yarışma açılmasını; böylece birçok öneri arasından en iyinin seçileceğini ve kent halkının da bu süreçte bilgi ve söz sahibi olacağını savunmaktadır (Rosenau, 1953).

Akılcılığın mimari alandaki en büyük etkisi büyük bozumu olmuştur. Devrimci mimarlar artık geriye dönüş olmadığını bilmekte; bu nedenle tasarımlarını akıla dayandırırken mimarlıkları için yeni bir akılcı dayanak aramaktadırlar. Bu dayanak Boullée için karakter, Ledoux için konuşan mimarlıktır. Her ikisi de işlevden kaynaklanmaktadır. Durand da aynı eğilimle analitik yaklaşım çerçevesinde tip kavramının geliştirmiştir (Etlin, 1994).

Üçüncü dogma: Metafizik

Devrim mimarlarını birleştiren ortak nokta bilimcilik çerçevesinde tanımlanan işlevcilik ve yararcılıklarıdır. Ledoux "işe yaramayan herşey gözü yorar, düşünceye zarar verir ve bütüne hiçbirşey katmaz" demektedir; Boullée tasarımını dayandırdığı karakter kavramını işlevden çıkarmaktadır; Durand geliştirdiği analitik yöntemde öğeleri işleve göre ayırmıştır. Ledoux Chaux Tuzlasını işlevsel gruplaşmalara dayanarak tasarlamıştır. Boullée'nin bireyselliği bile işlevin akılcı yüceltilmesinde yatmaktadır.

Bilimciliğin diğer cephesi eğitim alanında kendini göstermektedir. Aydınlanma Devri eğitimin önemini anlaşıldığı, tüm toplumun eğitime hakkı olduğunun kabul edildiği, eğitim kurumu

ve programlarının da özgürleştiği bir dönem olmuştur. Özgür eğitim veren okullardan ilki, diğer devrimci mimarları da yetiştiren Blondel'in okuludur. Ecole Polytechnique'te Durand mühendislik öğrencilerine mimarlık dersi vermektedir. Boullée de Ecole des Ponts et Chaussées'de hocalık yapmıştır. Ecole des Beaux-Arts, XVIII. yüzyılın üç ana akademik tasarımını, Blondel'in büyük mimarlık fikrini, Boullée'nin karakter kavramını ve Durand'ın tasarım yöntemini Aydınlanma Devri'nin en kalıcı mirası olarak birleştirmiştir (Etlin, 1994).

Aydınlanma'nın bilimsel alanda getirdiği değişim sanayi yapıları olarak mimariye yansımıştır. XVIII. yüzyıl Fransız mimarlığında bunun en önemli örneği Ledoux'nun Chaux Tuzlası projesidir. Bu proje devrimden önce işletmeye katılan Ledoux'nun verimliliği artırıcı birtakım değişiklikler yapmasıyla başlamış; kısa zamanda tüm yerleşimin tasarlanmasına, oradan da İdeal Kent projesine ulaşmıştır.

Daha önce bahsedilen simgesellik ve Ledoux'nun "konuşan mimarlık" düşüncesinden başka, bir sanayi yeri olan tuzla "üretim makinesi" mantığıyla tasarlanmıştır. Ledoux en son bilimsel ve ekonomik buluşlar doğrultusunda üretim tekniklerinin yenilenmesinin gerekliliğine inanmaktadır. Başkaları gibi o da bilimsel kurumların çalışmaları ve aynı biçimde Ferme Générale'in yöneticilerinin desteğini kazanmıştır. Ledoux'nun sadece tuz üretimini değil tüm üretim toplumunun yeniden inşasıyla üretim yönetiminin de yenilenmesi düşüncesi, zamanının her alanda en ileri görüşü olarak değerlendirilmiştir.

Chaux Tuzlası (...) yeni bir çalışma disiplini kavramına uygun yönetsel çevre paradigması gibi tasarlanmıştır. Bu bağlamda tasarım modern kapitalizmin üretim toplumunu biçimlendirme denemesini temsil etmektedir. Özel değerleri ne olursa olsun, her ne kadar yüklenicinin endişe ettiği gibi pahalı olsunlar, binalar bu amaç için planlanmışlardır: üretimin teknik ve sosyal biçimini yenilemek; bu sayede tuz elde etme işlevini son bilimsel buluşlara, çalışma usullerini de matematiksel olarak bu denkleme uygun hale getirmek (Ledoux, 1983. s: viii).

Bilimsel düşüncenin tasarıma yansımalarıyla mimarlıkta sadeleşme XVIII. yüzyılda Blondel ile gündeme gelmiştir:

(...) güzel bir mimarlık kendine yeter. Mimar çıplak kütle ile işe başlamalı ve herhangi bir süsleme eklemeyen önce bundan memnun olmalı. Bu (süsleme) mimarlığın bağrından doğmalıdır. Yoksa yanlış yere konmuş bir aksesuvarıdan öteye gidemez (Etlin, 1994. s: 14).

Onun öğrencisi olan Ledoux ve Boullée de aynı doğrultuda basit, süslemesiz, prizmatik hacimler kullanarak mimari kompozisyonda devrim yaratmışlardır.

Mimari tasarımda gelenekten koparak akıl ve bilime dayanma pozitif bilimlerin yöntemlerinden yararlanmayı, araçlarını kullanmayı getirmiştir. XVIII. yüzyılda en belirleyici araç geometri olmuştur. Boullée geometrinin biçimleri tek kütle olarak kullanmışken, Ledoux bunlardan çeşitli kompozisyonlara vararak bir mimari dil yaratmaya çalışmıştır.

XX. yüzyıl devrim mekânı: Ankara

1920'de Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla başlayan Türk Devrimi, Aydınlanma Devri'nde tanımlanan Evrensellik değeri perspektifinden ele alınınca tüm özellikleriyle XVIII. yüzyılda Avrupa ülkelerinde yaşanan Aydınlanma ile paralellik göstermektedir. Yine aynı perspektif bize Osmanlı İmparatorluğu devrinde XVIII. yüzyıldan beri girişilen iyileştirme hareketlerinin Aydınlanma ile tek ortak yönlerinin zaman skalası olduğunu kanıtlamaktadır. Bu zaman benzerliği Osmanlı islahat çabalarını Aydınlanma olarak değerlendirme yanlısına düşülmesine; Batıdaki gelişme ve devrimlerin Osmanlı yönetimi ve toplumunda yaşanmaması da bu girişimlerin temelsiz olarak nitelenmesine ve "Batılılaşma" olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

Bir ölçüt olarak kullandığımız evrensellik değeri zaman skalası hakkında bir gerçeği ortaya koymaktadır. Matbaanın Batı'da icadı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın kullanımı arasında ikiyüzlü senelik bir fark vardır. Bir faz kaymasına neden olan bu fark aynı zamanda Osmanlı

devrinde girilen iyileştirme çabalarını da uygarlık yolundaki yerine oturtmaktadır. Rönesans, Reform, Kartezyen düşüncenin doğuşu, Aydınlanma, Sanayi Devrimi ve Modernizm olarak tanımlanan bu uygarlık yolu, bu yola Avrupa ülkeleriyle birlikte çıkanlar ya da daha sonra katılanlar için aynı adımları içermektedir.

Bir Aydınlanma Devrimi olan Türk Devrimi XVIII. yüzyıl Avrupa aydınlarının savaştığı dogmalarla savaştı. Monarşi, kurumlaşmış din ve metafizik olarak grupladığımız bu dogmalara halkın egemenliği, akılcılık ve bilimsel düşünce ile karşı çıkmıştır. Atatürk akıl ve bilimi kendi manevi mirası olarak göstermektedir:

Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım bilim ve akıldır... Zaman süretileriyor, milletlerin, toplumların, kişilerin mutluluk mutsuzluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek aklın ve ilmin gelişimini inkar etmek olur... Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler bu temel eksen üzerinde akıl ve ilimin rehberliğini kabul ederlerse manevi mirasçılarım olurlar. (Giritli, 2006. s. 3)

Atatürk bu sözleriyle Türk Devrimi'nin; akıl ile bilime dayanması ve dogmaları yıkan karakteriyle Aydınlanma'ya, kalıplaşmaya karşı sürekli değişim özelliğiyle de Modernizm'e bağlantısını ortaya koymakta; gelecekte de izlenmesi gereken yolu bu doğrultuda çizmektedir.

Türk Devrimi Atatürk ilkeleri ve bunlar çerçevesinde yapılan devrimlerle gerçekleşmiştir. Bu ilkelerle tanımlanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal yapısı ile dünya görüşünü oluşturan Atatürkçülük, Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde gerçekçi bir lider ve devrimci bir eylem adamı tarafından hazırlanan bir eylem felsefesidir.

Birinci dogma: Monarşi

Monarşiye karşı girilen hareket siyaset, hukuk, hümanizma, toplum ve ekonomi alanlarında değişimler getirmiştir. Atatürk ilkelerinden Cum-

huriyetçilik, Ulusçuluk, Halkçılık ve Devletçilik bu alanı tanımlamaktadırlar.

Mimarlık alanında görülen ilk etki yeni başkent kurulmasıdır. Fransız Devrimi'nin istediği kökten değişim Türk Devrimi'nde gerçekleşmiş; imparatorluk başkenti bırakılarak 1920'den beri yerleşilen Ankara yönetim merkezi olarak kabul edilmiştir. Bu durum kentin bir başkent olarak imarını gündeme getirmiş; kentsel boyutta ve bina ölçeğinde girişimler başlamıştır.

Ankara imarının ilk planı Lörcher planıdır. Cengizkan bu araştırılmamış gerçeği ele aldığı çalışmada planın işlevsel ve simgesel bölgenmesini, yol ve meydan kurgusunu, getirdiği ilke kararlarını açıklamaktadır:

İlki 1924 yılında eski Ankara, ikincisi de 1925 yılında Yeni Şehir için yaptığı iki plan sonraki beş yıl boyunca Ankara'nın yeni yerleşimlerinin gelişmesini belirlemişler ve Jansen Planı'nı arazide sınırlayıp yönlendiren fiziksel ve geri dönülmez öğelerin ortaya çıkışını gündeme getirmişlerdir (Cengizkan, 2002. s: 122).

Lörcher planından neden vazgeçildiği bilinmemektedir. Ankara'nın imarı için 1928 yılında sınırlı bir yarışma açılmış; Jansen planı birinci seçilmiş ve 1928-1932 yılları arasında geliştirilerek uygulanmıştır. Uygulama Atatürk'ün ölümü ve II. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğrayacak; savaş sonrası zihniyet değişikliği plana olan saygı ve güveni yok edecektir (Tankut, 1993).

Lörcher planı Fransız Devrimi'nin Paris'i yol ve meydanlarla dönüştürme çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Cengizkan çalışmada Lörcher planının ana aks, meydanlar ve bulvarlardan oluşan kurgusunu açıklamaktadır. Eski Şehir bir iki müdahalenin dışında olduğu gibi bırakılacak; Yeni şehir ise güneyde Çankaya'ya doğru kurulacaktır. Lörcher eski ve yeni yerleşmeler arasında bağlantıyı İstasyon-Meclis-Kale aksında kurmaktadır. Cengizkan bu aksiyel gelişmenin odak noktalarındaki meydanları da ele almıştır. Sıhhiye'den Çankaya'ya doğru bu meydanlar Zafer, Millet ve Cumhuriyet olarak sıralanmaktadırlar. Zafer meydanı tiyatro, sine-

ma gibi sanat ve gösteri mekânlarının inşa edileceği yerdir; Millet meydanında iki taraflı yeşil alanlar içinde cami ile hamam planlanmış ve caddeye açık bir yaşam öngörülüdür; Cumhuriyet meydanı ise “yönetim kamasının” kuzey ucunda bulunmakta ve Vekâletler mahallesinden Çankaya’ya ulaşmaktadır. Lörcher planının terk edilmesiyle hem bu aksiyel kurgu çarpıtılmış, hem düzgün parselasyon bölünmüş, hem de meydanların, gerek adları, gerek fonksiyonları, gerekse biçimleri değiştirilerek kurguya katkıları yok edilmiştir (Cengizkan, 2002).

Ankara’nın imarı bina boyutunda yeni yapılaşmalarda ortaya çıkmaktadır. Meclis, bakanlıklar, adalet sarayı, yargıtay, danıştay, sayıştay gibi kurumlar bunu örneklemektedirler. Aslanoğlu yeni kurulan rejimin TBMM binası, bakanlık binaları, hükümet konakları, özel idarelerin belediye, adliye, bayındırlık, tekele ait yapıları, parti merkezleri ve güvenlikle ilgili yapıları “rejimin prestij yapıları” olarak nitelemektedir (Aslanoğlu, 1980).

Devrim kentsel mekâna bayramlarda kurulan zafer takları ve anıtlarla da yansımıştır. Bu geçici mimarlık ürünleri devrimin karakterini simgelenmektedirler.

Devrimin toplumsal hayatta yarattığı dönüşüm de dinlence ve eğlence mekânlarında kendini göstermektedir. Devrim insana insan olmaktan gelen değerini iade etmiş; devrim mimarlığı da kenti kentlinin kullanımına sunmuştur.

Mimarlık halk için tasarımlara yönelmiştir. Bu gelişmenin ardında mimarlığın kalfaların elinden kurtarılarak bir meslek haline getirilmesi, hızlı ve planlı kentleşme, herkese sağlıklı ve konforlu konut sağlanması, toplumsallaşmanın mimarlıkla gerçekleşmesi gibi etkenler vardır. Türk Devrimi ilk önce Lozan Antlaşması sonucu gelen muhacirler için Cumhuriyet köyleri tasarlamıştır (Örmecioğlu, 2003). 1933 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde başlayan sanayileşme KİT’lerin kurulması ve işçi konutlarıyla mimarlığı ilgilendiren bir alan olmuştur.

Mimari tasarımla toplumun dönüştürülmesi düşüncesi Aydınlanma devrinde aydın sorumluluğu ile örtüşmektedir. Aydınlar toplumsal sorunlara yönelmiş; bunları değiştirmek için akılcı çözümler üretme yoluna gitmişlerdir. Bu çözümlerden biri de toplumun dönüştürülmesinde kentsel tasarım ve mimarlıktan yararlanmaktır. İnşa edilmiş çevre ve mekânın değiştirilmesi burada yaşayanları da değiştirecektir. Türk Devrimi de “yeni bina – yeni insan” fikrini benimsemiştir.

Tanpınar (...) mimarın bir “Demiurgos” yani “düzenleyici, yapıcı tanrı”; mimarlığın bir toplumu, bir kültürü biçimleyen, değiştiren en önemli, en belirleyici öge olduğuna inanır. (...) “Ev ve şehir, insanoğlunun en belli başlı terbiyecileridir. (...) hakiki bir mimar bütün bir cemiyetin hayatını tanzim eder denilebilir.” (Tümer, 2005. s: 89).

Bu düşüncenin mimarlık alanındaki yansıması halkevleri olmuştur.

Aydınlanma kavramları Paris’te tasarım ve uygulamalarda cisimleşmiştir. Türk Devrimi’nin değerlerinin de mimari ürünlerde biçimlenmesi, Boullée’nin karakter yaratan yazıtlı cephelerine benzer olarak, gerek Anıtkabir gibi Aydınlanma mimarlığı örneği binalarda, gerekse Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi gibi Modernizm örneği binalarda görülmektedir.

İkinci Dogma: Kurumlaşmış Din

Türk Devrimi’nin daha önceki iyileştirme girişimlerinden en büyük farkı, din dogmasıyla mücadelede yaptığı devrimlerdir. Bu yolda akılcılık, aydın sınıfı, eleştirel düşünce, inanç özgürlüğü, sekülerleşme, dilde sadeleşme alanlarında faaliyet gösterilmiştir. Laiklik ilkesi tüm bu girişimi tanımlayan ilkedir. Mimari dogmaların sorgulanması düşünce üretimi alanında kuram ve tasarım boyutlarında ürünler vermiştir. Mimarlığın bilimselleşmesi ve geniş kitlelere yayılması mimarlık kuram ve felsefesinin de sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Cumhuriyet devrinde yabancı kitaplar tercüme edilirken Türkiye’de de mimarlık kuramı üzerine eserler verilmeye başlanmıştır. 1931’de Arkitekt’in yayımlanmaya başlaması mimarlık eleştirisi açı-

sından bir devrimdir. Kuram çalışmaları ve eleştirinin gelişmesi bilimsel toplantı, kongre ve sergileri de gündeme getirmiş; Batıda Aydınlanma'da görülen atılım gerçekleşmiştir.

Bilimsel düşünce akıl süzgecinden geçirilmeden herhangi bir veriyi kabul etmez. Klasik dönemleri biçimlendirmiş mimari dogmalar da Aydınlanma sorgusundan geçecekler, yıkılacak ya da dönüştürüleceklerdir. Türk devrim mimarlığında erken dönemlerde Avrupa ya da Osmanlı eklettigi binalar yeni kuşak mimarlar tarafından bir hayli eleştirilmiş; belli alışkanlıklar çerçevesinde tasarlanan bu yapıların Türk Devrimi'ni temsil edemeyecekleri ilan edilmiştir.

Akılcılığın mimarlık alanında yansımaları tasarım ve sorunların çözümünde akılcı yöntemlere başvurulması olarak kendini göstermektedir. Mimarlar gelenek ve dogmalardan uzaklaşarak akılcı tasarımın merkezine koymuşlardır. Ayrıca yabancı mimarların ısmarlama usulüyle yeni Cumhuriyet'in bina tasarımlarını almalarına bir tepki olarak yerli mimarlar da XVIII. yüzyıl devrimci Fransız mimarları gibi nesnel bir değerlendirme için kamusal tasarımlarda yarışma açılmasını isteğini dile getirmişlerdir (Tümer, 1998).

Akıl rehberliğinde tasarımın simgesellikten uzaklaşması Aydınlanma mimarlarını işlev üzerinden yeni bir anlam arayışına itmiştir. Boullée bunun adını karakter olarak koymuştur; Ledoux ise konuşan mimarlık peşindedir. Türk Devrim mimarlığının da göze çarpan bir karakteri vardır. Ankara'nın imarı örneği üzerinden mimarlık alanında ilk girişimlerin acil ihtiyaç duyulan yönetimle ilgili binalar olduğu gözlenmektedir. Bu binalarda Aydınlanma mimarlığının kültürel etkisi hissedilir. Daha sonraki yıllarda yoğunlaşan eğitim, sağlık, sanayi, spor ve eğlence yapıları ile konutların mimarisinde Modernizm ağır basmaktadır. Aynı paralellikte yönetim binalarının çoğunluğu Holzmeister'e verilmiş, eğitim ise Egli'ye teslim edilmiştir. Hem devrimin yönü hem de zamanlama olarak bu veriler tutarlılık göstermektedir.

Üçüncü Dogma: Metafizik

Akılcılık ve sekülerleşmenin bir sonucu olarak metafizik düşünce bilimsel düşünceye, deneycilik, olguculuk ve bilimciliğe yerini bırakmış; eğitimde reform gerçekleşmiş; ilerleme ve gelişme fikri yayılmıştır. Laiklik ilkesi bu aşamayı da nitelemektedir.

Mimari tasarımlar gelenek ve dogmalarla değil güncel ihtiyacı karşılayacak bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilmektedir. İşlev tasarımın temel yönlendiricisi olmuştur. Mimarlık artık bir mesaj veren simge değil belirli bir ihtiyacı karşılayan araçtır.

Bilimsel düşünce sekülerleşmenin de bir sonucu olarak mimarlık eğitiminde devrim gerçekleşmiştir. 1930-1936 döneminde Akademi'de Egli başkanlığında yapılan reformlar eğitimi Batı kurumlarıyla aynı düşünceye getirmiş; XIX. yüzyıl sonu akademizmi çerçevesinde eğitim veren Vedat Bey ve Mongeri atölyeleri yerlerini Egli'nin modern mimarlık atölyesine bırakmıştır. Artık mimarlık bir cephe etüdünden ibaret değildir, işleve uygun plandan yola çıkılmaktadır. Aydınlanma mimarlık anlayışına paralel bu gelişme yeni kuşak mimarların modern mimarlık bilgisiyile yetişmelerini sağlayacak; böylece Türk Devrimi'nin ikinci döneminde sanayileşme politikası paralelinde modern mimarlık da ülkede yerleşecektir.

Türk Devrimi 1933 Planı'yla girdiği hızlı sanayileşme yolu mimarlık alanına hem bu sanayi yapılarının planlanması hem de burada çalışanların hayatını düzenleyecek yerleşkelerin tasarlanması olarak yansımıştır. Ankara dışında yerleşen bu sanayi yapıları devrimci mimarlığın örnekleri olmaları bakımından önemlidir. Hülya ve Ferhan Yürekli bu yerleşkelerin "jeneratris" rolüne dikkat çekmektedirler. Zonguldak örneğinde işçi yerleşkeleri kent ölçeğinde, planlı kalkınma döneminde KİT'ler ise yer seçimi ve kapsamlarıyla ülke ölçeğinde jeneratris bir rol oynamışlardır. Yürekli'ler işçi konutlarından hareketle "Cumhuriyet yönetimi ve bu topraklar üzerinde yaşayanların niyetinin de ne olduğunu" açıklamaktadırlar:

Bu gelişme konusu (...) ülke ve insanın gelişmesi konusunda “teknik ilerilik” ve “sosyal ilerilik” olarak belirtilen iki önemli alanı da kapsamaktadır. Yani devlet üretim alanında gelişmeyi hedef alırken, orada çalışanların insan olarak yaşamaları gerektiğinin bilincinde olmuştur (H ve F. Yürekli, 2002. s: 100).

Akıl ve bilimsel düşünce ile tasarlamak geçmişe başvurmayı, gelenekle bağlanmayı, dogmalara hizmet etmeyi ortadan kaldırmaktadır. Osmanlı mimarlığında belli bir mesajı vermek, gücü temsil etmek ya da korku uyandırmak gibi amaçlarla kullanılan süs ve simgesel arayışlar Türk devrim mimarlığında yerini sadeleşme, kütle hareketleri ve geometriden yararlanmaya bırakmıştır. Teknolojik gelişme mimarlığı geleneksel yapım yöntemi zorlamasından kurtarmıştır.

Sonuç

Bu çalışmada Aydınlanma'nın monarşi, kurumlaşmış din ve metafizik dogmalarıyla mücadele çerçevesinde tanımladığı evrensellik bir ölçüt olarak devrim mekânlarını değerlendirmekte kullanılmıştır. XVIII. yüzyıl Fransız devrim mekânı Paris ile XX. yüzyıl Türk devrim mekânı Ankara evrensellik ölçütüyle incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

Birinci dogma olan monarşiyle mücadelede devrim mekânlarındaki dönüşüm beş aşamada gerçekleşmiştir.

- Kentsel planlamada Fransız ve Türk devrimleri yeni bir başkent kurma isteğindedirler; Fransa'da bu başarılamamış, Türkiye'de ise başarılmıştır. Fransa'da Paris devrim mekânı olarak planlanırken Türkiye'de Ankara başkent olarak imar edilmiştir. Paris de Ankara da devrimin karakterini yansıtacak yol ve meydan kurgularıyla planlanmıştır.
- İki devrim de monarşiyi yıkarak cumhuriyeti kurmuşlardır. Bu dönüşüm iki kente de yönetsel ve hukuksal yeni binaları gerektirmiştir. Ayrıca devrim coşkusu simgeleyen törenler için geçici mimari tasarımlar yapılmıştır. Konut planları da her iki devrim sonrasında değişen toplumsal yaşantı doğrultusunda değişmiş; yeni tasarım anlayışı mimarlık eğitimine yansımıştır.

- Fransız ve Türk devrimleri halkın özgürlüğünü ve ilerlemesini hedef almışlar; mimarlık da halk için tasarıma yönelmiştir. Paris'in dışında olmakla beraber Chauv Tuzlası projesi, Ankara'nın dışında olmakla beraber KİT yerleşkeleri ve Cumhuriyet köyleri buna örneklerdir.
- Toplumsal dönüşüm iki devrimin de programında yer almaktadır. Mimarlık ile toplumun geliştirilmesi amacıyla Paris'te devrim mimarları karakter ve konuşan mimarlık düşüncesini geliştirmişlerdir. Aynı doğrultuda Ankara'da da yeni bina – yeni insan fikri ortaya atılmaktadır. Paris'te kurulan halk tribünlerinde aydınlar toplumu bilgilendirirken, Ankara'da halkevleri gündeme gelmiştir.
- Her iki devrim de kendi değer ve kavramlarını kentsel mekâna mimarlık üzerinden yansıtmışlardır. Tasarlanan binalarda yazıtlı cepheleler, kentsel planlamada yaratılan simgesel akslar ve kullanılan isimler Paris ve Ankara'da gözlenmektedir.

İkinci dogma olan kurumlaşmış din ile mücadelede devrim mekânlarındaki dönüşüm üç aşamada gerçekleşmiştir.

- Mimari geleneklerin sorgulanmasıyla Fransız devrim mimarlığı da Türk devrim mimarlığı da geçmişe dönmeyi, süsleme ve taklidi reddetmişlerdir. Bu sorgulama yayımlanan yazı ve kitaplarla kuramlaştırılmıştır.
- Fransız ve Türk devrim mimarlıkları geleneği ve taklidi reddederek bunların yerine tasarımda akılcılığı geçirmişlerdir. İki ülkenin devrim mimarları kamusal projelerde nesnel bir değerlendirmenin yapılmasını istemekte, bunun da yarışma yoluyla olacağını söylemektedirler.
- Akıl tasarımda kullanılması mimari ürün üzerinde büyü bozucu etki yapmış; buna karşılık Fransız ve Türk devrim mimarları karakter tanımını geliştirmişlerdir.

Üçüncü dogma olan metafizikle mücadelede devrim mekânlarındaki dönüşüm dört aşamada gerçekleşmiştir.

- Bilimsel düşünce, işlevsellik ve yararlılık Fransız ve Türk devrim mimarları için tasarımın araçları olmuştur. Bilimsel yöntem iki ülkede de mimarlık eğitiminde temel alınmıştır.

- Sanayinin gelişmesi yeni sanayi yerleşmelerini gerektirmiş; iki başkentte de kentin dışında kalmakla beraber sanayi yerleşmeleri akılcı, bilimsel yöntemlerle tasarlanmıştır.
- Bilimsel tasarım yöntemleri mimari üründe sadeleşmeyi getirmiştir. Paris ve Ankara'da devrim mimarlığı yalın cepheler, saf geometrik biçimler ve kütle hareketleri ile biçimlenmiştir.
- Mimari ürün yaratmada bilimden yararlanma hem biçim hem de yapım yöntemi ve malzeme alanında devrim yapmıştır. Bilimsel gelişmelerle tasarlanan bu tür binalar Paris ve Ankara devrim mekânlarını biçimlendirmiştir.

Bu sonuçlar Türk Devrimi'ni Aydınlanma'nın tanımladığı evrensellik temelinde Fransız Devrimi ile birleştirmekte; iki devrimin biçimlendirdikleri devrim başkentlerini de düşünce, eylem ve mimari ürün boyutlarında ilişkilendirmektedir.

Kaynaklar

- Alsaç, Ü., (1976). Türkiye'deki Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi, *KTÜ Yayınlanmış Doktora Tezi*, Trabzon.
- Aslanoğlu, İ. N., (1980). 1923-1938 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Ortam Değişimi ve Mimarlığa Yansıması, *İ.T.Ü. Yayınlanmış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Cassirer, E., (1979). *The Philosophy of the Enlightenment*, Princeton University Press, New Jersey.

- Cengizkan, A., (2002). Ankara 1924-25 Lörcher Planı: Bir Başkent Tasarlamak ve Sonrası, *Arredamento Mimarlık*, **151**, 116-132.
- Çiğdem, A., (1993). *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Durand, J-N.L., (2000). *Précis of The Lectures on Architecture: With Graphic Portion of The Lectures on Architecture*, Getty Research Institute, Los Angeles.
- Etlin, R., (1994). *Symbolic Space – French Enlightenment Architecture and Its Legacy*, University of Chicago Press, Chicago.
- Gitritli, İ., 2006. Manevi Mirasım Akıl ve Bilimdir, *Cumhuriyet Bilim ve Teknik Dergisi*, **1029**, 3.
- Ledoux, C.N., (1983). *Architecture de C.N. Ledoux*, Princeton Architectural Press, New Jersey.
- Ledoux, C.N., (1971). *L'oeuvre Et Les Rêves De Claude-Nicolas Ledoux*, Editions Chêne, Paris.
- Örmecioğlu, H. T., (2003). 1850-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Köycülük Çalışmaları ve Numune Köyler, *Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Rosenau, H. (ed.), (1953). *Boullée's Treatise on Architecture*, Alec Tiranti, London.
- Sözen, M., (1996). Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Tankut, G., (1993). *Bir Başkent'in İmarı, Ankara 1929-1939*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Tümer, G., (2005). Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mimarlık, *Arredamento Mimarlık*, **176**, 89-96.
- Tümer, G., (1998). Cumhuriyet Döneminde Yabancı Mimarlar Sorunu, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir.
- Yürekli, H. ve F., (2002). Cumhuriyet'in Mimarı: Seyfi Arkan, *Arredamento Mimarlık*, **147**, 98-1.